

Sanja ROIĆ*

EVROPSKE PRIČE O HAJDUKU SOČIVICI

Sažetak: U Veneciji su 70-ih godina 18. stoljeća, u vremenskom rasponu od dvije godine, objavljene dvije knjige na talijanskom jeziku koje su se, polazeći od arheoloških i teritorijalnih istraživanja, posvetile običajima morlačkog stanovništva, pastira i poljoprivrednika nastanjenih u dalmatinskom zaleđu i obje donijele i dragocjene dodatke književne vrste. Prva knjiga *Put po Dalmaciji* (1774.) opata Alberta Fortisa doživjela je široku evropsku recepciju i prevedena je na brojne jezike. Druga knjiga, nastala iz polemičkih pobuda *Primjedbe Ivana Lovrića o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice* (1776.) doživjela je odjeka u hrvatskoj kulturi, ali je treći dio knjige, biografija hajduka Sočivice, doživjela također široku evropsku recepciju. Autor *Primjedaba*, mladi, prerano preminuli Dalmatinac iz Sinja, Ivan Lovrić (1754. — 1777.), bio je student medicine u Padovi. Zahvaljujući književnim kvalitetama i specifičnosti teme, životopis hajduka Sočivice ispričan je i objavljen na različitim jezicima i u različitim formama, čak dvanaest puta.

Ključne riječi i sintagme: Alberto Fortis, Ivan Lovrić, hajduk Stanislav Sočivica, Morlaci, Crna Gora, prosvjetiteljstvo, Dalmacija u 18. stoljeću, evropska recepcija Sočivicine biografije

Krajem 70-ih godina 18. vijeka, u vremenskom rasponu od samo dvije godine, objavljene su u Veneciji dvije knjige na talijanskom jeziku o prostoru i običajima domicilnog stanovništva, pastira i poljoprivrednika nastanjenih u dalmatinskom zaleđu, koje su u ono vrijeme nazivali

* Prof. dr Sanja Roić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Morlacima, odnosno crnim Vlasima. Etnonim Morlaci označavao je u to vrijeme najsiromašnije slojeve slavenskog stanovništva nastanjenog u zaleđu jadranske obale. Bili su, kako izvještavaju autori, primitivni, naivni i veoma gostoljubivi, k tome žrtve lokalnog klera i stranih vladara, koji su ih iskorištavali ponajviše za vojnu službu, ali pritom nisu bili nimalo zainteresirani za njihov ekonomski, društveni i civilizacijski napredak. S druge strane, Morlaci su se uporno držali svojih drevnih običaja i nisu pokazivali sklonosti da promijene način obrade zemljišta i uzgoja stoke, ali su, kako svjedoče autori, bili prirodno izvrsno nadareni i mogli savladati različite vještine, a posebno su bili okretni u davanju paprenih odgovora. I jedna i druga knjiga donijele su iznimno dragocjene književne dodatke.

Prva knjiga je bila *Viaggio in Dalmazia* odnosno *Put po Dalmaciji*, objavljena 1774. u dva toma, a njen je autor bio Talijan Alberto Fortis. Putopis je doživio evropsku recepciju i odmah preveden na njemački, najprije samo poglavlje „O običajima Morlaka”, zatim i na francuski i engleski jezik, a potom i na poljski, ruski, češki, mađarski i švedski. Dodatak tom poglavlju bila je, kao što je poznato, narodna balada *Hasanaginica*, koju je Fortis zabilježio u originalu tada uobičajenom grafijom i preveo na talijanski jezik, nekon čega je uslijedio niz prijevoda, preradbi i mistifikacija iz pera Goethea, Prospera Mériméa, Waltera Scotta, Puškina i drugih.

Fortis je bio slobodan um, u početku najviše zainteresiran za geografske i geološke karakteristike prostorâ koje je posjećivao, a potom i za one civilizacijske i kulturološke. Oslobodio se obaveza prema crkvenom redu, postao opat bez opatije, a kasnije i naučnik bez katedre. Njegovi prijatelji i prijateljice iz Dalmacije i iz talijanskih i evropskih gradova bili su dio njegovog intelektualnog, ali i afektivnog svijeta, koji je on istraživao, o kojem je neumorno pisao kao dosljedan i dobrohotan prosvjetitelj, uvijek s blagom ironijom prisutnom čak i na epitafu koji je sâm za sebe sastavio.¹

Može izgledati neobično, ali je istinito: Fortisova knjiga, tako čuvena u Evropi, prevedena je integralno na jezik prostora na koji se odnosi

¹ „Tu počiva Alberto Fortis, Isukrste, / Njegovim se grijesima smiluj! / Redovnik bje. Prosudi sad je l' bio loš!”, Josip Bratulić, „Alberto Fortis i njegov Put po Dalmaciji” u: Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb, 1984, XIII. Talijanski original u: *Illuministi italiani*, VII, Ricciardi, Milano–Napoli, 1965., 281.

nakon čak 210 godina od izlaska iz štampe.² U Zagrebu je 1984. za izdavačku kuću Globus *Put po Dalmaciji* uredio slavist Josip Bratulić, koji je potpisao i opširan predgovor i priredio bibliografiju, a preveli su ga Mate Maras (s talijanskog) i Darko Novaković (dijelove na latinskom jeziku).

Alberto Fortis bio je znatiželjan putnik i naučnik: istraživanje autentičnih sredina odvelo ga je najprije na Korziku, zatim u Istru i na Kvarner i napokon u Dalmaciju, koju je posjetio najmanje dvanaest puta u razdoblju između 1765. i 1791. Kao što je poznato, bilo je to geografski i administrativno blisko područje pod mletačkom upravom do pada Venecije 1797., potom pod austrijskom. Međutim, po svojim prirodnim, a naročito civilizacijskim i kulturološkim karakteristikama, posebno dalmatinskog zaleđa, razlike između središta i periferije bile su vrlo velike.

Prvo putovanje istočno od Venecije odvelo je Fortisa u Istru, gdje on 1765. prvi put susreće naše ljude, Slavene, koji su mu se učinili sirovima, „rozzi abitanti”, ali ga to nije odvratilo od istraživačke strasti, upravo obrnuto, to će odrediti njegove buduće znanstvene i ljudske interese dragocjene za obadvije kulture i za njihovo prepletanje. Najprije je posjetio okolicu Pule, Valturu i ušće rijeke Raše, a sljedeće putovanje ga je 1770. odvelo na otoke Cres i Lošinj, a na povratku se ekspedicija zadržala u Novigradu. U blizini tog istarskog gradića posjetili su spilju u Brtonigli koja se Fortisu duboko dojmila. Stalaktite s ulaza usporedio je s kandelabrima i stupovima katedrala u Milanu i Orvietu, a podatke o jeziku, pismu, kulturi i književnosti dobio je tad od svog prvog i pouzdanog informatora Mateja Sovića. Rođen u Petrogradu početkom 18. vijeka, Sović je službovao kao učitelj staroslavenskog na učilištu Propaganda fide u Rimu. U gradić Osor na Cresu došao je kao arhiđakon i tu ostao sve do smrti 1774. godine. Fortis je bio dobar učenik u oblasti slavistike i brzo napredovao u znanjima koja mu je Sović prenio, između ostalih, poznavanje glagoljice i ćirilice. Učitelj je učeniku poklonio i dva glagoljska rukopisa, od kojih je jedan dospio u Oxfordsku biblioteku (Can. Lit. 414), a drugi u Javnu biblioteku u portugalskom Portu (MS 639-14-3-12). I u završnoj redakciji svoga *Put po Dalmaciji* Fortis spominje staroga arhiđakona, koji mu je dao brojne

² Stručnjaci (romanisti, povjesničari, etnolozi, folkloristi) su Fortisovu knjigu citirali u svojim radovima u originalu.

savjete, jer je njegov interes za širi prostor istočnog Jadrana i njegovog zaleđa bio potaknut upoznavanjem slavenske Istre, drugačijeg predjela i drugačijih ljudi od onih koje je inače susretao i među kojima je živio na talijanskom tlu. Još od 16. stoljeća su u obalne istarske gradiće pristajali mletački brodovi puni siromašnih obitelji s današnjeg Crnogorskog primorja koje su naselile kontinentalnu Istru opustošene glađu i kugom, o čemu, pored historijskih izvora, čitamo i u knjigama jednog od najboljih pisaca talijanske književnosti 20. vijeka, potomka tih nekadašnjih migranata, rođenog u skromnoj seoskoj župi Materada u zapadnoj Istri, po imenu Fulvio Tomizza.³

Iz Fortisove bogate korespondencije poznat je podatak o njegovom boravku u Dubrovniku od prvih dana septembra do 28. oktobra 1780., odakle je — ne zna se kopnom ili morem — došao u Boku kotorsku, koju je upravo tih dana bio zadesio jak potres. U pismu poslanom iz Dubrovnika svom kolegi u Cataniju Fortis piše da je 20. septembra oko 14 sati taj dio Jadrana zadesio „đavolski” potres, razoran u Boki. Čitavi dijelovi obale su potonuli i sad se mogu vidjeti pod morskom površinom, velike stijene su se odvalile i stropoštale s visine, a na mnogim mjestima su pokuljale vode. Grad (ne navodi mu ime) nije pretrpio veliku štetu, ali je zavladao veliki strah među stanovništvom, bilo je i žrtava, a potmuli udari se i dalje čuju. Opazio je još da su kuće sagrađene na klisuri ostale neoštećene, a one s temeljima na ravnom terenu su se raspukle, jednako kao i dijelovi obale.

I u svom opisu otoka Korčule koji je posjetio 1779. godine Fortis spominje Crnu Goru. Korčulu su, piše on u svom izvještaju, Grci nazvali „crna”, po šumama koje je prekrivaju. Pa nastavlja: „Isto tako Ilirci naših vremena zovu Czerna-gora, ili Montenero, planinsku i šumom bogatu zemlju na kopnu u kojoj nema kamenitih prostora koji bi mogli pobuditi sumnju da su ondje u drevna vremena harali razorni potresi.”⁴

Druga knjiga objavljena u Veneciji naslovljena je *Osservazioni di Giovanni Lovrich sul Viaggio in Dalmazia di abate Alberto Fortis e la vita di Sociviza* odnosno: *Primjedbe Ivana Lovrića o 'Putu po Dalmaciji' opata Alberta Fortisa i Život Sočivice*. Objavio ju je mletački tiskar Francesco Sansoni a posvećena je „prevažnom venecijanskom senatoru Maffiu

³ Fulvio Tomizza, *Dalmatinski san*, preveo Dean Trdak, Pučko otvoreno učilište „Ante Babić”, Umag, 2002.

⁴ Žarko Muljačić, *Fortisološke studije*, Književni krug, Split, 2011., 252.

Albrizziju”. Obasiže 260 stranica i štampana je 1776. a imala je odjeka najprije u talijanskoj kulturi, jer su Fortisovi prijatelji, a i on sâm, odgovorili na polemičke autorove tvrdnje. Lovrić se naime kritički osvrnuo na Fortisova zapažanja i tvrdnje, ističući da su njegove brojne opservacije bile već otprije poznate ili ih je autor preuzeo od svojih dalmatinskih prijatelja, da ne poznaje jezik ni običaje toga područja tako dobro kao on, Dalmatinac rođenjem. Treći dio *Primjedaba* naslovljen „Život Stanislava Sočivice” doživio je široku i raznoliku recepciju, analogno *Hasanaginici*, književnom dodatku Fortisovog poglavlja o „Običajima Morlaka”. Lovrić je svoj književni dodatak najavio već u samom naslovu djela, a on slijedi nakon prvog, prirodoslovnog dijela o toku rijeke Cetine i drugog, etnološko-folklornog, o običajima Morlaka. Mladi, tada dvadesetdvođodišnji Ivan Lovrić bio je rođen 1754. godine u dalmatinskom Sinju, gradiću udaljenom 35 kilometara od Splita, koji se, zahvaljujući podršci imućne obitelji veleposjednika, školovao najprije u Veneciji, a zatim studirao medicinu pri institutu Scuola germanica na Univerzitetu u Padovi.⁵

Može se stoga zaključiti da je prva evropska priča o hajduku Sočivici objavljena na talijanskom jeziku u Veneciji 1776., potaknuta sadržajem i strukturom Fortisove knjige i izvornim poznavanjem domaćih prilika u zaleđu jadranske obale, a književnu vrijednost toga teksta istaknuli su na istočnoj obali Jadrana talijanist i slavist Ivo Frangeš i talijanist Mate Zorić.⁶

Lovrić započinje biografiju o hajduku Sočivici podacima o njegovoj obitelji: živjeli su u selu u oklici Bileće i ropski radili na zemlji bogatih turskih gospodara. Obrat je nastao kad su otac i stric potonjeg hajduka, izmučeni dugotrajnom i teškom tlakom, ubili i opljačkali gospodare, nakon čega se započinje buran život i samog Stanislava. Spašavaju ga lukavstvo, spretnost i nemilosrdnost: kad se na putu našao okružen grupom Turaka na konjima, kad se okrutno osveti pobratimu izdajniku, kad, premda u okovima, uspije pobjeći iz turskog ropstva, kad upada u Bosnu i napada i pljačka karavane, kad se sukobi s glasovitim

⁵ Još ne raspolazemo preciznim arhivskim podacima o Lovrićevom studijskom kurikulumu.

⁶ Ivo Frangeš, „Ivan Mažuranić” u: *Ivan Mažuranić. Matija Mažuranić, Zora — Matica hrvatska*, Zagreb, 1965., 9 i Mate Zorić, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, Rad JAZU 357, Zagreb, 1971., 353–476.

turskim junakom, kad napadne veliku karavanu koja je iz Dubrovnika krenula u Tursku, kad oslobodi ženu i sina iz turskog zatočeništva u Travniku. Brojni su i raznoliki bili sukobi s Turcima iz kojih je uvijek lukavstvom ili, zahvaljujući sretnim okolnostima, uspio izaći kao pobjednik, da bi se konačno skrasio, vodeći miran život u Gračacu u Lici pod austrijskom vlašću. Prostor na kojem su se zbivali Sočivicini potхвати obuhvaća Hercegovinu, Crnu Goru, Imotski s okolicom, Karlovac, Bosnu, okolicu Glamoča, Sarajevo, Travnik i potom Sinj, gdje ga je Lovrić lično upoznao i razgovarao s njim, i konačno Gračac u Lici.

Splitski folklorist Ivan Mimica smatra da je Lovrićev Sočivica „najpotpuniji i najuvjerljiviji lik hajduka u našoj književnosti”.⁷ I sâm Lovrić je smatrao da bi hajduke trebalo iskorijeniti, ali da bi isto tako iz samog društva trebalo ukloniti zločinstva i lakomost činovnika, kao i „budalasto vjerovanje da netko stječe gotovo potpuno oprostjenje ubijajući Turke, kao da su Turci gadne zvijeri, a ne ljudi kao i mi. [...] Ponašam: da bi se hajduci iskorijenili, ili da bi se barem smanjio njihov broj, treba potražiti izvore zla, to jest one, koji ih sile da se daju na taj život. *A capite bona valetudo* [od glave dolazi zdravlje] kaže vrlo dobro mudri Seneka.”⁸

Recepcija Fortisove i Lovrićeve knjige na južnoslavenskom prostoru nije tekla paralelno.⁹ Tako je Marijan Stojković 1932. objavio rad „Ivan Lovrić, pristaša struje prosvjetljenja u Dalmaciji: prosvjetne kritike i književne polemike u XVIII. vijeku” u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* u izdanju JAZU u Zagrebu. S druge strane, prvi prijevod velikog dijela poglavlja „O običajima Morlaka” sačinio je etnolog Špiro Kulišić i objavio ga 1958. godine sa svojim uvodom i reprodukcijom nekoliko likova u narodnim nošnjama iz Fortisove knjige u *Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu*.¹⁰ Velika pažnja posveće-

⁷ Ivan Mimica, „Književne značajke Lovrićeva djela ‘Život Stanislava Sočivice’”, u: *Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979., 246.

⁸ Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 211.

⁹ Izbor iz bibliografije objavljen je na str. XXV–XXVII uvoda u: Alberto Fortis, *op. cit.* Urednik Josip Bratulić navodi na str. XX uvoda da je 1942. godine bio najavljen Kombolov prijevod Fortisova djela, ali nije bio objavljen, a ako je i bio dovršen, taj se rukopis smatra izgubljenim.

¹⁰ Špiro Kulišić, „Iz putopisa Alberta Fortisa”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Etnologija*, N. S. 1958., 13, 77–97.

na je Lovrićevoj knjizi i njenim odjecima na znanstvenom skupu „Ivan Lovrić i njegovo doba” održanom u Sinju od 27. do 29. oktobra 1978., čiji su prilozi objavljeni u istoimenom zborniku godinu dana kasnije.

Knjiga Sinjanina Lovrića kritika je Fortisovog *Puti po Dalmaciji*. Nije poznato jesu li mu pritom pomagali neki Fortisovi protivnici, kojih u to vrijeme nije bilo malo. Lovrić je bio uvjeren da, kao čovjek iz toga kraja i kao izvorni govornik, bolje od Fortisa poznaje i geografske i civilizacijske prilike, pa je njegovoj knjizi uputio brojne, ali ne uvijek osnovane primjedbe. Deset godina mlađi Sinjanin piše samo o svom zavičajnom cetinskom kraju: prvo poglavlje naslovljeno je „O toku Cetine, Tilurus ili Nastus starih pisaca” i, premda se često poziva na klasične izvore, brojne su pretpostavke ipak neosnovane. S druge strane, Fortis je proputovao gotovo cijelu jadransku obalu i njeno zaleđe i konzultirao se s učenim ljudima iz Splita i Dubrovnika, naučio je naš jezik i komunicirao sa stanovnicima krajeva koje je obilazio. U poglavlju o običajima Morlaka Lovrić dodaje mnoge zanimljive podatke Fortisovim zapažanjima i, posebno, lokalne detalje, a pokušao je također podvrgnuti kritici metrikom kojom je Fortis u svojoj knjizi zapisao tekst *Hasanaginice*.

Lovrić od samog početka ističe vlastitu intelektualnu nezavisnost i privrženost istini: Fortisu zamjera navodno ponavljanje teza koje su odavno zastupali stari pisci kad piše o teritoriju i geografskim odlikama, a: „što se tiče morlačkih običaja, ono je mnogošta kazao točno, ali u njihovu opisu ipak vlada velik nered, a ima i tako znatnih omašaka, da me narodno osjećanje obvezuje da ih zabilježim, da se čitaoci ne bi slijepo pouzdali u sasvim novu stvar kao što je ova”.¹¹

U svojoj raspravi mladi Sinjanin smatra da Fortis pretjeruje kad kod Morlaka opaža u prvom redu potencijal usmene tradicije, koja podsjeća na onu koja je stvorila homerske epove. Kao medicinar mislio je da treba naći lijeka zaostalosti domaćeg stanovništva, pa je cijelo XXVI. poglavlje posvetio liječenju bolesti i uputio žestoku kritiku dalmatinskom kleru obadvije vjere koji je u njegovo vrijeme podržavao praznovjere, vjerovanja u vampire, maciće i vještice i najčešće „liječio” puk takozvanim ‘zapisima’ prikacanim na tijelo bolesnika. Zanimljivo je da u odjeljku „O neprijateljstvima” u XI. poglavlju, navodi:

¹¹ Ivan Lovrić, *op. cit.*, 6. Pritom Lovrić misli na Fortisovu knjigu.

„U Crnoj Gori i u cijeloj Albaniji znadu neprijateljstva, koliko se čuje, biti još divljija nego kod naših Morlaka. Ona tamo prelaze od oca na sina, ni majke ne zaboravljaju da svojoj djeci pokažu okrvavljene košulje roditelja da bi se u zgodno vrijeme pravedno osvetili ubojicama. No tome se ne smijemo čuditi, dodaje Lovrić, toga ima i kod najprosvjedenijih naroda.”¹² Detaljno je opisao odjeću i obuću Morlaka, a među brojnim bizarnim podacima Lovrić ističe sljedeći: „Pripovijeda se kako se neki Morlak naljutio kad nije u Mlecima našao opanaka, i kako je izgrdio kao lašce one koji su ga uvjerali da u Mlecima ima svega.”¹³ Citirajući Senekinu rečenicu prema kojoj ne treba vjerovati svemu onome što se priča (ovdje aludira na Fortisove dalmatinske prijatelje), Lovrić se predstavlja kao prosvijećen kritičar s područja egzaktnih nauka i u svojoj knjizi citira brojne suvremene evropske autore: Hobbesa, Voltairea, Rousseaua, Helvétiusa, Cesarottija, ali i grčke i latinske klasičke, zatim Dantea i Metastasija, te brojne geografe i historičare. Nije prešutio, premda je neke i kritizirao, ni autore koji su pisali na, kako su ga tada zvali, ilirskom jeziku: Gundulića, Mrnavića, Grabovca i Kačića Miošića, te naučnike porijeklom iz Dalmacije koji su djelovali u Italiji, Marcantonija de Dominisa i Ruđera Boškovića.

Unatoč osnovanim primjedbama upućenim polemičkom radu mladog Dalmatinca, kasnija kritika smatra Lovrićevu knjigu iznimnim, pa čak i najljepšim i najvažnijim djelom dalmatinskog prosvjetiteljstva,¹⁴ uz žaljenje što je on u svojoj dvadesetčetvrtoj godini preminuo od tuberkuloze, zbog čega nije mogao odgovoriti na prilično grube primjedbe samog Fortisa, njegovih dalmatinskih prijatelja Bajamontija i Michieli-Vitturija te Cresanina Pietra Sclamera, kao ni na potonje kritike dalmatinskih fratara Radnića i Vitaljića.

Nakon što su se desetljećima Fortisovom i Lovrićevom knjigom bavili etnolozi i folkloristi, pažnju filologa privukao je treći dio Lovrićevih *Bilježaka* citiran već u naslovu kao dodatak (tal. „aggiunta”). Upravo je u osamnaestostoljetnoj Veneciji bio promoviran prosvjetiteljski projekt, koji je pozivao učene suvremenike da napišu svoj životopis, odnosno autobiografiju. Tako Lovrić u Predgovoru piše: „Na kraju ću dodati život

¹² Ivan Lovrić, *op. cit.*, 89.

¹³ *Ibidem*, 94.

¹⁴ Mate Zorić, *Sjenovita dionica hrvatske književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2014., 46.

čuvena drumskog razbojnika, koji će izgledati kao kakav roman, a koji je uistinu historija. Znam da taj životopis nema mnogo posla s mojim bilješkama, ali je u uskoj vezi s običajima Morlaka.”¹⁵ Kao moto navodi rečenicu iz Tacitovih *Anala*: „Naći ćeš ljudi koji radi sličnosti običaja misle da se njima prebacuju tuđa nedjela”, a zatim nastavlja: „Potaknut primjerom mnogih slavnih pisaca, uzimam sebi slobodu da opišem život jednog drumskog razbojnika. [...] Fra Paolo Sarpi, mudri i oštroumni otkrivač istine, udostojao se predati potomstvu povijest Uskoka, koji također nisu bili drugo nego drumski razbojnici i pomorski gusari. U tom će životopisu biti govora o djelima koja će izgledati kao da su iz kakva romana, ali kako mi istina, moj jedini vodič, ne dopušta da čitaoce hranim bajkama, tako mi ne dopušta ni to da ne vjerujem kazivanjima koja ljudi s manje predrasuda šire kao istinita. A ako usprkos tome iznesem štogod lažno, onda je tome kriva opća suglasnost ljudi iz naših krajeva, a kriv je i sam Sočivica koji mi je lično kazivao svoj život, i to, da kažem po istini, s manje pretjerivanja od onih, koji o velikim stvarima još veće stvari pripovijedaju.”¹⁶

Kako sâm Lovrić svjedoči, zapisao je dijelove Sočivicinih autentičnih svjedočenja, zbog čega ovu biografiju možemo smatrati hibridnom, svojevrsnim prepletom autobiografskog i biografskog iskaza. No, ta biografija-autobiografija hajduka Sočivice nije samo izvještaj folklorista ili historičara o životu puka u određenom vremenu, u njoj se uz epsko-narativne elemente prepleću i razmišljanja o hajdučiji i pučka naklonost prema neustrašivom narodnom junaku, poslije čijeg djelovanja više nije trebalo biti pljačke. Da je to bila izvrsna književna građa svjedoče upravo evropske priče o hajduku Sočivici: kasniji prijevodi, nova izdanja, prerade i mistifikacije. Na tragu ideje prosvjetiteljstva, Lovrić predstavlja čitaocima stvarnu i suvremenu historijsku ličnost, jednog od najčuvenijih hajduka¹⁷ toga vremena:

„U tom sam pogledu nastojao da uklonim pučka pretjeravanja, i uvijek sam se držao najautentičnijih i najvjerodostojnijih izvještaja. A ako usprkos tome iznesem štogod lažno, onda je tome kriva opća suglasnost ljudi iz naših krajeva, a kriv je i sam Sočivica koji mi je lično kazivao

¹⁵ Ibidem, 7.

¹⁶ Ibidem, 183–184.

¹⁷ Etimologija leksema hajduk je mađarska riječ *hajdú*, u značenju ‘plaćenik iz 16. stoljeća’.

svoj život i to, da kažem po istini, s manje pretjeravanja od onih, koji o velikim stvarima još veće pripovijedaju.”¹⁸

Stanislav se rodio oko 1715. u hercegovačkom selu Vranjska, sjeverozapadno od Bileće, koje je, kako navodi Lovrić: „16 milja udaljeno od Trebinja u otomanskoj državi”.¹⁹ Zbog širokog prostora na kojem se Sočivica kretao, pripisani su mu u kasnijim pričama različiti etnonimi: bio je tako i Morlak i Crnogorac i Hrvat i Srbin te Hercegovac-Dalmatinac i, konačno, Hercegovac.²⁰ Iz trebinjskog kraja se nakon borbi i nadmudivanja sklanja u Proložac kod Imotskog u dalmatinskom zaleđu, zatim odlazi u Bosnu, u Sarajevo i Travnik pod turskom upravom, a nakon toga dolazi u Sinj — gdje će ga Lovrić upoznati — na teritoriji Mletačke republike, u blizinu *triplex confiniuma*, trostruke granice na kojoj su se doticali Venecija, Austrija i Otomanska imperija, a odatle konačno u lički Gračac, tada pod upravom Austrije. Lovrić svjedoči: „Kad je prošloga svibnja [1775.] Nj. C. V. Josip II, sadašnji car, bio na tromedi i prošao kroz Gračac, gdje boravi Sočivica, zaželio je da mu ovaj ispričaja svoj život i poklonio mu je nekoliko cekina.”²¹ Premda to nije bila njegova najvažnija namjera, djelo „morlačkog liječnika”, kako je Lovrića nazvala autorica romana *Les Morlaques* (Morlaci) Giustina Wynne, ostat će zapamćeno u talijanskoj i evropskoj kulturi upravo po ovoj epizodi, orijentalnoj priči, biografiji egzotičnog razbojnika, kako ju je označio talijanski historičar i stručnjak za 18. vijeka Franco Venturi. Prema uobičajenoj balkanskoj tradiciji, Sočivica je opisan i prikazan kao hrabar borac i zaštitnik od turske vlasti svoje porodice i slabijih zemljaka, a ne nedostaju opisi krvavih ubojstava i neljudskih mučenja. Pothvati i uspjele i lukavi bjegovi hajduka Sočivice učinili su ga narodnim zaštitnikom i herojem i upisali ga u folklornu i etnološku tradiciju cijelog podneblja.

Pored historijske, književnu vrijednost „Života Stanislava Sočivice” potvrdila je već 1777. godine druga evropska priča, prijevod (98 str.) na francuski jezik koji je sačinio Marc Chapis i objavio ga u izdanju

¹⁸ Ivan Lovrić, *op. cit.*, 184.

¹⁹ Ibidem, 185.

²⁰ Zanimljiva je karta rasprostranjenosti hajdučije u XVII. i XVIII. stoljeću na sjeverozapadnom Balkanu, preuzeta iz III. toma *Vojne enciklopedije*, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1972., 385 (Žanić: 395–396). Prethodi joj slika hajduka Sočivice (Žanić: 377).

²¹ Ivan Lovrić, *op. cit.*, 211–212.

Société Typographique iz Berna. Pritom je prevodilac uzeo slobodu da proširi naslov: *Histoire De Socivizca Fameux Brigand De La Nation Des Morlaques Appelés Monténégrins. Qui s'est rendu formidablé de nos jours aux Turcs des frontières du comté de Zara. Aujourd'hui Arambassa des Pandoures en Autriche* (Pripovijest o Sočivici čuvenom razbojniku iz naroda Morlaka zvanih Crnogorci. Koji u naše vrijeme sije strah među Turke na granicama Zadarskog okruga. Sada je pandurski harambaša u Austriji). Etonim „Morlaques”, Morlaci, Morovlasi, crni Vlasi, prevodioci poistovjećuju s etnonimom „Monténégrins”, Crnogorci, pritom uvjereni da svojim čitaocima objašnjavaju egzotični pojam, pa će ta oznaka biti prisutna i u većini kasnijih prijevoda i prerada.

Treća evropska priča o Sočivici je anonimni prijevod s talijanskog na njemački jezik štampan goticom u Lajpcigu kod izdavača C. F. Schneidera 1778.: *Leben des berüchtigten Haiducken Sotschiwizka von der Nation der Morlacken sonst Montenegriner genannt* (Život ozloglašenog hajduka Sočivice iz naroda Morlaka koji se inače nazivaju Crnogorcima), pa je evidentno da je naslov preuzet iz francuskog izdanja, i ovdje izjednačavajući Morlake s Crnogorcima.

Nakon njemačke, slijedi britanska, četvrta evropska priča, odnosno njeni brojni prijevodi i prerade u britanskim časopisima: tako 1779. *The London Magazine* u svescima od januara do maja²² objavljuje priču o Sočivici u nastavcima, ali ne navodi njenog autora Lovrića. Naslov je ovoga puta: *The Adventures of Socivizca, a notorious robber and assasin, of the race of the Morlachians, commonly called Montenegrins* (Pustolovine Sočivice, poznatog razbojnika i ubojice, pripadnika rase Morlaka, općepoznatih kao Crnogorci), odakle je očigledno da je naslov četvrte evropske priče preuzet iz druge ili treće, odnosno francuskog ili njemačkog prijevoda.

Peta evropska priča je zanimljiva književna mistifikacija: 1817. godine pojavljuje se publikacija pod naslovom *Una vita di Stanislao Socivizca* (Životopis Stanislava Sočivice), kao navodni talijanski prijevod s njemačkog, u kojem slavni hajduk pripovijeda vlastiti život u prvom licu i kritizira Lovrića i neke pozorišne ljude, koji su prikazivali njegova navodna nedjela na pozorišnim scenama u Veneciji posljednjih godina

²² Ova britanska priča o hajduku Sočivici izlazi u svescima za januar (5–6), februar (str. 51–53, sa slikom hajduka), april (str. 156–158) i maj (str. 216–219). Ne navode se ni autor ni prevodilac.

18. stoljeća. Ovdje ostaju u sjeni još dvije evropske priče, ovdje spomenute pozorišne adaptacije, kao i eventualni njemački izvor s kojeg je ova mistifikacija prevedena.²³

Usmena predaja o Sočivici živjela je na prostorima odakle je potekla,²⁴ pa je tako 1857. u novosadskom časopisu *Sedmica* štampan anonimni srpski prijevod pod naslovom „Život hajduka Sočivice”, za koji je zadarski historičar Ivan Grgić smatrao da ga je vjerovatno sačinio Đorđe Popović Daničar koji je prevodio s talijanskog jezika, dok je povjesničar Dušan Berić izložio hipotezu da bi prevodilac mogao biti Šibenčanin Špiro Popović (1808–1866), prijatelj Nikole Tommasea i njegov učitelj ‘ilirskog’ jezika, koji je također objavljivao priloge u tom novosadskom časopisu. Taj prijevod čiji se prevodilac ne može utvrditi sa sigurnošću predstavlja šestu evropsku priču o Sočivici, a njoj treba dodati i sedmu, odnosno prijevod u rukopisu iz Lovrićeva vremena, pisan bosančicom i kasnije transliteriran na latinicu, pod naslovom „Životopis glasovitoga slavnoga harambaše, uzor hajduka i narodnoga osvetnika Staniše Radovića rečenoga Sočivice”. Ova sedma priča je posebno zanimljiva, jer potvrđuje da je prevodilac poznavao i hajdukovo bratstveničko prezime Radović, kao i lično ime Staniša.²⁵

Posebno je zanimljiva osma evropska priča o Sočivici, čiji je autor sir Richard Francis Burton, britanski konzul u Trstu, veliki poznavalac Orijeanta i prevodilac *Hiljadu i jedne noći* na engleski jezik. On je 1875. u britanskom časopisu *The Cornhill Magazine* objavio vlastitu zanimljivu verziju životopisa morlačkog hajduka pod naslovom „Sosivizka, the Bandit of Dalmatia” (Sočivica, razbojnik iz Dalmacije) i pritom se izravno pozvao na njenog prvog autora, Ivana Lovrića.²⁶

²³ Mate Zorić, *Sjenovita dionica hrvatske književnosti*, op. cit., 47.

²⁴ U prilogu Dušana Berića „Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti”, *Zadarska revija*, 8/1959., 1, 104–109 navode se narodne pjesme i kazivanja o Sočivici. Zanimljiva su za ovaj kontekst pjevanja „Beg Ljubović i Lazar Pecirep” zabilježeni u *Grlici* 1835. kao i *Pjevanija crnogorska i hercegovačka* Sime Milutinovića Sarajlje izdana u Leipzigu 1837.

²⁵ Ova dva posljednja priloga čuvaju se u Tomićevom fondu Arhiva Istorijskog instituta SANU u Beogradu i vjerovatno potječu iz zbirke nekog dalmatinskog sakupljača narodnih pjesama. Usp. Ivan Grgić, „Uz životopis hajdučkog harambaše Stanka Radovića Sočivice”, *Zadarska revija*, 1958., 3, 252.

²⁶ *The Cornhill magazine*, 1875 (July–December), 560–576. Na detaljnoj internetskoj stranici posvećenoj Burtonu <https://burtoniana.org/> ne spominje se ovaj njegov rad o hajduku Sočivici.

Devetu evropsku priču o Sočivici ispričao je 1877. ruski filolog i etnolog Aleksandr Nikolaevič Pypin u dva broja petrogradskog časopisa *Vestnik Evropy*, gdje je objavio najprije recenziju Lovrićeve knjige, a potom donio široke izvratke iz nje sa svojim komentarima.

U zagrebačkom časopisu *Vienac* iz 1878. godine, koji je uređivao August Šenoa, u brojevima 4, 5, 6 i 7, na stranicama 62–63; 75–78; 90–92 i 102–107, hrvatski filolog i folklorist Ivan Milčetić ispričao je desetu evropsku priču o Sočivici pod naslovom „Stanislav Sočivica, hajduk hrvatski XVIII. vijeka”.

Potom je Petar Uzelac u 49. broju splitskog lista *Jedinstvo* od 20. 6. 1902. godine ispričao jedanaestu priču o Sočivici i naslovio je „Hajduk Sječivica Stanko”.

I, konačno, dvanaestu evropsku priču o Sočivici izložio je 1948. godine Mihovil Kombol, tako što je uređio i preveo s talijanskog jezika Lovrićevu knjigu i napisao joj pogovor. Uz prenesene ilustracije i karte iz Fortisovog *Putu po Dalmaciji* knjiga je štampana u izdanju Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Povjesničar književnosti i prevodilac Danteove *Božanstvene komedije*, Kombol je u svom pogovoru istaknuo Lovrićev patriotizam u odnosima Dalmacije s Evropom.²⁷ I kasniji hrvatski povjesničari i komparatisti Ivan Grgić, Ante Soldo, Drago Rokandić i Mirko Tomasović smatraju da se Lovrić, polazeći od prosvjetiteljskih i predromantičkih teza, hrabro suprotstavio tradicionalističkim interpretacijama i predrasudama koje bismo danas nazvali imagološkim stereotipima o stanovnicima „s onu stranu mora”, *de là dal mar*, kako su ih označavali Mlečani. Miroslav Krleža je u Lovrićevoj knjizi vidio prvu sociološku analizu hajduka, balkanskih razbojnika, koja razmatra složenu historiju na osamnaestostoljetnoj granici Venecije, Austro-Ugarske i Otomanskog carstva.²⁸

Tiraž knjige bio je 3000 primjeraka i koštala je 157 dinara,²⁹ a danas je bibliofilska rijetkost. Nije poznato je li Kombol, ili netko drugi, ispustio

²⁷ Mihovil Kombol, „Pogovor” u: Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji...*, *op. cit.*, 314.

²⁸ Miroslav Krleža, „O nekim problemima Enciklopedije”, *Republika*, 7/1953., 2–3, 5.

²⁹ *Jugoslavenska bibliografija 1948*, izdanje Direkcije za informacije vlade FNRJ, Beograd, 1949., 230. Zanimljivo je da su osim Lovrićeve, iste godine štampane i ove knjige prevedene s talijanskog jezika: Dante Alighieri, *Pakao* (preveo Mihovil Kombol); Giovanni Verga, *Novele* (preveo Ivo Frangeš) i Galeazzo Ciano, *Dnevnik*

originalnu, snishodljivu Lovrićevu posvetu mletačkom senatoru Maffiju Albrizziju, koji je vjerovatno financirao originalno izdanje, premjestio crtež Stanka Sočivice sa samog početka originalne knjige na početak poglavlja „Život Stanislava Sočivice” i pritom ispustio didaskaliju, opis slike, u kojoj je Lovrić spojio dva latinska stiha iz Ovidijevih *Tristia*, u prijevodu: „Glas mu je divalj, lice grozno, sama slika smrti, / U njega je više zvjerske okrutnosti nego u vuka.”³⁰ Iz Fortisove knjige je pak u akademijino izdanje unesena geografska karta okoline Zadra i Šibenika i nekoliko dragocjenih crteža Fortisovih pratilaca, djevojaka u tradicionalnoj nošnji i slika vojvode Prvana Kokorića iz Imotske krajine. Kombolovom „Pogovoru” prethodi „Dodatak, Fortisov uvod u poglavlje o običajima Morlaka”, s posvetom britanskom meceni Johnu Stuartu te „Fortisov tekst Hasanaginice”, koji se u *Putu po Dalmaciji* navodi na kraju tog poglavlja.³¹

Može se postaviti pitanje kako je do ovog prijevoda došlo upravo 1948., pri čemu Fortisova knjiga još nije bila prevedena. Moguće je da je taj prijevod bio prethodnica kritike mletačkog poluorijentalizma u odnosu na Slavene o čemu će kasnije pisati američki istraživač Larry Wolff, jer se politički spor oko granice s Italijom zaoštrio nakon Pariške konferencije 1947., a poklopio se i s jugoslavenskim napuštanjem izravne sfere sovjetskog utjecaja do čega je došlo iduće godine. Tada je bilo važno dati potvrdu da se naš takozvani „narodni duh” putem Lovrićeve knjige još u 18. vijeku znao i mogao suprotstaviti jednom u svijetu priznatom naučniku poput Fortisa.

O Sočivicinim podvizima pisano je idućih godina u dnevnim listovima i časopisima, a izvedena je čak i kazališna predstava s tom tematikom u Hrvatskom narodnom kazalištu u Splitu.³²

Na kraju, dodajmo i podatak da je 2010. godine u Beogradu štampana još jedna knjiga pod naslovom *Hercegovački hajduk Stanko Sočivica*,

grofa Ciana (preveo Jakša Bužančić) te Baldo Baldini i Glauco Viazzi, *O filmskoj scenografiji* (prev. Tatjana Frković).

³⁰ Vox fera, trux vultus, verissima mortis imago (*Tristiae*, V, 7, 17) i Quamque lupi, saevae plus feritatis habe[n]t (*Tristiae*, V, 7, 46).

³¹ Ivan Lovrić, *op. cit.*, Pogovor, 221–229; Dodatak, 215–219.

³² Podatke donosi folklorist Ivan Mimica u svom radu, a najpotpuniji su u navedenom radu Dušana Berića. O Sočivici je pisano u *Slobodnoj Dalmaciji* i *Borbi* 1955., *Prosvjeti* 1971., *Vjesniku* 1977., *Nedjeljnoj Dalmaciji* 1978., a kazališna predstava je odigrana 1971. Nažalost, u arhivu splitskog teatra nema sačuvanih podataka.

no treba je ipak ostaviti u zagradi. U njoj se Šćepan Aleksić, kako piše u pogovoru, „poslužio” Kombolovim prijevodom i bilješkama, ali na uobičajenom mjestu, u *impressumu* knjige, ne stoji ime prevodioca. Međutim, priča je ispričana Kombolovim riječima uz neznatne preinake, pa se ne može smatrati evropskom pričom o Sočivici, jer ne poštuje elementarna pravila citiranja tuđeg rada.

Profesor Žarko Muljačić, romanist svjetskog glasa, posvetio je Fortisu svoja gotovo pedesetogodišnja istraživanja, sabrana u knjizi *Fortisološke studije* (2011), a u Sinju je 1978. održan skup „Ivan Lovrić i njegovo doba” na kojem su sudjelovali vrsni antropolozi, folkloristi i povjesničari. Zbornik je štampan godinu dana kasnije. I Fortis i Lovrić dobili su ulicu u Zagrebu na gradskoj periferiji, a Lovrić, naravno, i u rodnom Sinju, gdje i jedna osnovna škola nosi njegovo ime.

Posljednjih godina mletačke države u Veneciji, tom jedinstvenom kulturnom, umjetničkom i stamparskom središtu, suprotstavili su se jedan antropolog bez katedre i jedan liječnik bez ordinacije i potaknuli niz različitih evropskih priča, čiji su protagonisti bili naši ljudi i krajevi. Danas te priče možemo analizirati s povijesnog, antropološkog, književnog i imagološkog stanovišta i pridonijeti njihovom boljem razumijevanju i kontekstualizaciji.

IZVORI

- [1] Fortis Alberto, *Viaggio in Dalmazia*, I, II, Alvise Milocco, Venezia, 1774.
- [2] Lovrich Giovanni, *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivizza*, Francesco Sansoni, Venezia, 1776.

LITERATURA

- [3] Berić, Dušan, „Još o hajduku Sočivici u umjetnoj i narodnoj književnosti”, *Zadarska revija*, 8/1959., 1, 104–109.
- [4] Bošković-Stulli, Maja, „Lovrićevo viđenje usmene književnosti” u: *Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979., 231–237.
- [5] Fortis, Alberto, *Viaggio in Dalmazia*, ur. Eva Viani, predgovor Gilberto Pizzamiglio, Marsilio, Venezia, 1986.
- [6] Fortis, Alberto, *Put po Dalmaciji*, ur. Josip Bratulić, preveli Mate Maras i Darko Novaković, Globus, Zagreb, 1984.
- [7] Grgić, Ivan, „Uz životopis hajdučkog harambaše Stanka Radovića Sočivice”, *Zadarska revija*, 1958., br. 3, 247–253.

- [8] Kleut, Marija, „Lovrićev Sočivica i hajduci u usmenoj epskoj poemi XVIII veka”, u: *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 253–275.
- [9] Kleut, Marija, „O jednom ranom prevodu Života Stanislava Sočivice”, u: *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979, 283–289.
- [10] Kombol, Mihovil, „Pogovor”, u: Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, preveo Mihovil Kombol, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1948., 211–229.
- [11] Krleža, Miroslav. „O nekim problemima Enciklopedije”, *Republika*, 7/1953., 2–3, 5.
- [12] Kulišić, Špiro, „Iz putopisa Alberta Fortisa”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Etnologija, n. s., sv. XIII, 1958., 77–97.
- [13] Leto, Maria Rita, „I morlacchi, un nome per l'Altro”, u: *Rotte adriatiche. Tra Balcani, Italia e Mediterraneo*, ur. Sebastiano Trinchese i Francesco Caccamo, Franco Angeli editore, Milano, 2011., 51–62.
- [14] Lovrić, Ivan, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*, preveo Mihovil Kombol, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1948.
- [15] Maroević, Tonko, „Doprinos Mate Zorića tumačenju hrvatske motivike u književnosti talijanskog jezika”, u: Mate Zorić, *Sjenovita dionica hrvatske književnosti*, ur. Nedjeljka Balić-Nižić i Sanja Roić, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2014., 7–24.
- [16] Mimica, Ivan, „Književne značajke Lovrićeva djela „Život Stanislava Sočivice””, u: *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979, 239–253.
- [17] Muljačić, Žarko, *Fortisološke studije*, Književni krug, Split, 2011.
- [18] Pavešković, Antun, „Ivan Lovrić: Kritika Fortisa ili kroatocentrizam na talijanskome jeziku”, *Republika*, 59/2003., 4, 59–68.
- [19] Pecora, Massimiliano, „Le intemperanze di uno studente. Giovanni Lovrich, biografo di un malfattore e orgoglioso testimone delle comunità del 'triplice confine'”, u: *Letteratura dalmata italiana*, Atti del convegno internazionale, Trieste 27–28. 2. 2015., ur. Giorgio Baroni i Cristina Benussi, Fabrizio Serra editore, Pisa-Roma, 2016., 426–430.
- [20] Sočivica, Staniša, „Čarta iz života Carnogoracah”, *Danica ilirska*, [Reprint 1843.], VII–VIII–IX, Liber, Zagreb, 1971., 189–192.
- [21] Soldo fra Josip Ante, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, II, Matica hrvatska Sinj, Sinj, 1996.
- [22] Stojković, Marijan, „Ivan Lovrić, pristaša struje prosvjetljenja u Dalmaciji”, *Zbornik za narodni život i običaje*, 28, sv. 2, (1932.), 1–44.
- [23] Tomasović, Mirko, „Lovrićev predromantičarski senzibilitet”, u: *Zapisi o Maruliću i drugi komparativistički prilozi*, Logos, Split, 1984., 108–124.
- [24] Turčin, Vesna, „Bibliografija radova o Ivanu Lovriću” u: *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979., 381–391.
- [25] Wolff, Larry, *Venezia e gli slavi. La scoperta della Dalmazia nell'età dell'illuminismo*, Il veltro, Roma, 2006.
- [26] *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979.

- [27] Zečević, Divna, „Preporodna književna stilizacija hajdukovanja Stanislava Sočivice u ‘Danici ilirskoj’ u odnosu na tekst Ivana Lovrića”, u: *Zbornik Cetinske krajine. Ivan Lovrić i njegovo doba*, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979., 275–283.
- [28] Zorić, Mate. *Sjenovita dionica hrvatske književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2014.
- [29] Žanić, Ivo, *Prevarena povijest*, Durieux, Zagreb, 1998.

Sanja ROIĆ

EUROPEAN STORIES ABOUT SOČIVICA

Summary

In the 1770s' Venice, two books were published in Italian over a period of two years. Based on archaeological and territorial research, those books were devoted to the customs of the Morlach population, shepherds and farmers living in the Dalmatian hinterland, and both served as precious additions to the literary kinds. The first book *Viaggio in Dalmazia* (1774) written by the abbot Alberto Fortis was widely received around Europe and was translated into numerous languages. Created from the polemical impulses, the second book *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivizza* (1776) had numerous echoes in Croatian culture but the biography of the brigand Sočivica experienced as well a wide European reception. Ivan Lovrić (1754–1777), the author of that book, a young Dalmatian from Sinj who died prematurely, was a medical student in Padua. Thanks to the literary qualities and specificity of the topic, the biography of Sočivica was told and published in different languages and in different forms, as many as twelve times.

Keywords and syntagms: Alberto Fortis, Ivan Lovrić, bandit and brigand Stanislav Sočivica, Morlachs, Montenegro, Enlightenment, Dalmatia in the 18th century, European reception of Sočivica's biography.

